

כ"ק אדמו"ר מזוועהיל יוניון סיטי, ניו ג'רסי

ע"ד אשר רחש לבכם דבר טוב, להוציא לאור קובץ דברי תורה ופולפולי דאורייתא, לרגל מלאת י"ח שנים להתייסדות הישיבה הנודעת בשערים המצוינים, ישיבת נזר התורה, אשר פקיע שמה כבית גדול שמגדלים בו תורה וחסידות. וארוז'ל (מנחות י"ח) אשריכם תלמידי חכמים שדברי תורה חביבים עליכם ביותר. יהי רצון שחפץ ה' בידכם יצליח להגדיל תורה ולהאדירה ביתר שאת וביתר עז.

וברכה מיוחדת צרופה ושלוחה למע"כ המאור הגדול לממשלת התורה והחסידות, ראש הישיבה שליט"א, אשר מבית אבותיו היו קשורים אל קדוש זקני הרה"ק ר' שלמה מזוויהל ז"ע, כי אורך ימים ושנות חיים ושלום יסיפו לו להאריך ימים על ממלכתו ממלכת התורה בקרב ישראל מתוך בריות גופא ונהורא מעליא.

בענין עד נעשה דיין ועדות שאי אתה יכול להזימה

הוא הדין גם בדיני ממונות, דהנה הר"ן בחידושו (ס"ט: ג' ד"ה ס"ג) הביא דעת הרמב"ן ז"ל, דכי היכי דחיישינן לדיני נפשות משום נגיעה, חיישינן לדיני ממונות, ואין עונין העדים לא בממונות ולא בנפשות. וראה בחידושי הר"ן לקמן (ל"ד: ד"ה וכו') שביאר לפי זה בסוגיית הגמרא (ס"ט) דרבי מאיר יליף מקרא דביום הנחילו את בניו שאין עד נעשה דיין, וקשה לרבנן דמוקמי האי ביום הנחילו דיום לתחילת דין לילה לגמר דין, הא דאין עד נעשה דיין מנא להו. והביא בשם הרמב"ן ז"ל דנפקא להו מדרשא דעד לא יענה בנפש, שאם אינו עונה כ"ש שאינו נעשה דיין, דהא סברי רבנן דאינו עונה בין לזכות בין לחובה, וסובר הרב ז"ל דבדיני ממונות נמי אינו עונה כלל, דכיון דאפילו לזכות בדיני נפשות אינו עונה, ה"ה לדיני ממונות, דמהיאי

בגמרא סנהדרין (ל"ב:) תניא ועד אחד לא יענה בנפש (במלכא ל"ט), בין לזכות בין לחובה, רבי יוסי ברבי יהודה אומר עונה לזכות ואין עונה לחובה. ובהמשך סוגיית הגמרא, מאי טעמא דרבי יוסי בר יהודה, דאמר קרא עד אחד לא יענה בנפש למות, למות הוא דאינו עונה, אבל לזכות עונה, ורבנן, אמר ריש לקיש משום דמיחזי כנוגע בעדותו. וברש"י (ל"ב: ד"ה וכו'), ורבנן דאמרי אפילו לזכות לא יענה, משום דנוגע הוא בדבר, שמתחרט בו ודואג שמא יגמר הדין לחובה, ויביא זה עדים להזימן, ומיהדר לא מצי הדרי בהו לאחר כדי דיבור, דכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד.

ונחלקו הראשונים לרבנן דסברי שאין העד עונה בדין בין לזכות בין לחובה, אם

לזה, וממנ"פ הרי הוא מתיירא שיזימו ויחייבו אותו, וממילא לא הוי נוגע בעדותו.

דהנה נראה הכוונה במה שהוא נוגע בעדותו, וכפירש"י דהוא נוגע בדבר שרוצה לבטל עדותו, אין הכוונה דאנו חוששים שעדותו שקר ויש לו באמת על מה לחשוש שיבואו ויזימו אותו, אלא דאף שבאמת הוא יודע בעצמו שעדותו עדות אמת, מכל מקום מתיירא לאמר אולי יזימו אותי בשקר ויהרגו אותי, וסובר מה לי ולצרה הזאת, ועל כן הוא נוגע בדבר לבטל עדותו. (ובזה יתיישב קצת מה שדייק בטל תורה על הלשון דמיחזי כנוגע בעדותו, דהרי מדאורייתא פסול לעדות, ולדברינו י"ל דנקט כהאי לישנא, דבאמת אינו כל כך נוגע בדבר, שהרי יודע שעדותו אמת, אלא דמכל מקום חושש חששא רחוקה שמא יזימו אותו בשקר, והבן). וממילא מובן סברת שיטת הראשונים, דבדיני ממונות לכו"ע עונה לזכות, דבדיני ממונות לא שייך החשש שמתירא שמא יזימוהו בשקר ויתחייב לשלם, שהרי מכל צד שלא יאמר, יש לו לחשוש כן, שמא יבוא הצד האחר ויזימוהו ויתחייב לשלם, ואם כן אינו נוגע בעדות כלל, ודו"ק.

ובזה יבואר היטב כוונת לשון הר"ן בדף ג.:. בהסברת שיטה זו דבדיני ממונות עונה לזכות, וזה לשונו: "הלכך אע"ג דשמעין להו לרבנן דבעידי נפשות לזכות הן נוגעין בעדות, דחיישינן שמא העידו שקר ורוצים להפך בזכותו כדי שלא יגמר הדין על פיהם, ואם יזומו יהיו פטורין, לא חיישינן הך חששא בדיני ממונות, שאינן נוגעין כל כך בעדות משום חשש הזמה, הלכך עונין הן בין לזכות בין לחובה, ודיני ממונות זכות וחובה שוין הן". ונראה לומר בכוננתו, במה שכתב "ודיני ממונות זכות וחובה שוין הן", היינו דבדיני ממונות ממנ"פ מה שרק יאמרו בין לזכות ובין לחובה, הרי מה

טעמא דפסלי רבנן דאינו עונה משום דהוי נוגע בעדות בנפשות, הכי נמי הוי נוגע בעדות בדיני ממונות. עכ"ד.

אמנם בחידושי הר"ן שם הביא דעה אחרת הסוברת דגם לרבנן דאמרי דעד אחד אינו עונה בין לזכות ובין לחובה, הוא רק בדיני נפשות ולא בדיני ממונות. וראה בספר החינוך פרשת מסעי (מלוט ת"א) שכתב גם כדעה זו, וזה לשונו: "שלא ידבר העד בפני בית דין בדין אשר יעיד עליו בדיני נפשות זולתי בהגדת עדותו לבד, ואף על פי שהוא משכיל וחכם וכו', ואמרו בסנהדרין לג: ועד וגו' לא יענה בנפש, בין לזכות בין לחובה, וביארו שטעם זה הוא משום דמיחזי כנוגע בעדותו. ובדיני נפשות בלבד הוא ענין זה שאינו יכול לענות בו בין לזכות בין לחובה כמו שאמרנו וכו', ובמה דברים אמורים בדיני נפשות. אבל בדיני ממונות יש לעד ללמד זכות או חובה, אבל לא ימנה מן הדיינין ולא יעשה דיין, שאין עד נעשה דיין אפילו בדיני ממונות". הרי דנקט דהך דעד אחד לא יענה בנפש הוא רק בדיני נפשות. ומ"מ נקט שם בספר החינוך דאין עד נעשה דיין גם בדיני ממונות, וכדקיי"ל כן בסוגיית הגמרא (בכתובות כ"א:), והדרא קושיית הר"ן לדוכתה, לרבנן דמוקמי האי ביום הנחילו דיום לתחילת דין לילה לגמר דין, הא דאין עד נעשה דיין מנא להו.

והנה נחזי אנן, דלפי סברת רש"י דאפילו לזכות לא יענה, משום דנוגע הוא בדבר, שמתחרט בו ודואג שמא יגמר הדין לחובה, ויביא זה עדים להזימן, הנה לכאורה יש לומר דזה שייך רק בדיני נפשות, דנראה כנוגע בעדותו, דיותר טוב לו לענות לזכות מלענות לחיוב ושתקיים עדותו, שאז יסתכן בחייו שמא יזימו אותו, משא"כ בדיני ממונות דאפילו יענה לזכות, הרי מה שהוא זכות לזה היא חובה

באמת דאם כן היכא משכחת לה עדי פרעון, דהא הוי עדות שאי אתה יכול להזימה, דהרי מיד בגמר דין הוי כבר קיום הדין, שאינו חייב לפרוע לו, וא"כ לפני הגמר דין הרי אין העדים נעשין זוממין עד שיגמרו הדין על פיהם, ולאחר הגמר דין הרי כבר נעשה הדין, ושוב אי אתה יכול להזימם דכאשר זמם ולא כאשר עשה, ואיך מתקיימת העדות.

ומצאתי בתומים (סי' לח ס"ק א) שעורר בזה, ותירץ על פי שיטת הריב"ש (סי' נסו)

דהא דתנן שאין העדים נעשין זוממין עד שיוזמו כולן, וכן עד שיגמר הדין דהיינו לענין עונש העדים אבל עדותן בטלה, ופסולין הן לכל עדות שבתורה, וכמש"כ הרמב"ם ז"ל (פ"כ מהלכות עדות ה"א). והובאו הדברים בבית יוסף (תו"מ סי' לח אות יא). ואם כן משכחת לה אף בעדי פרעון עדות שאתה יכול להזימה, שההזמה מתקיימת בזה שנפסלו העדים. ושוב האריך בה לדון אם שייך לומר שבזה שנפסלין העדות יחשב עדות שאתה יכול להזימה, והביא מהתוספות בריש מכות (ד"ה מעילין) דבזה שלוקין על עדותם מיחשב שפיר שנתקיימה בהם הזמה והוי עדות שאתה יכול להזימה. וראה בשו"ת נודע ביהודה (מסד"ק אהע"ז סי' נז) שכתב גם כן שדבר זה אי מיחשב עדות שאתה יכול להזימה במה שהעדים נפסלים או שלוקים, תליא בב' תירוצי התוספות במכות שם, וראה עוד בנודע ביהודה (פס"ק סי' עב כפתילת הסיתר התמינין) מה שפלפל בדברי הריב"ש.

והנה התוספות בכתובות (כ"א: ד"ה הגה) הביאו בשם יש מפרשים, הטעם דאין עד נעשה דיין, משום דבעינן עדות שאתה יכול להזימה, ואם העדים נעשו דיינין עדות שאין אתה יכול להזימה היא, שלא יקבלו הזמה על עצמן. ושוב הקשו התוס' על זה, דלפי טעם זה אם העדים קרובים לדיינין אינם יכולים להעיד, דלא יקבלו

שהוא זכות לזה הוא חובה לזה, ואם כן אין להם שום נגיעה בעדות, ועל כן לא חיישינן הך חששא בדיני ממונות. (ומכל מקום אין זה ממש כדברינו הנ"ל, שהרי הר"ן נקט בתחילת דבריו "דחיישינן שמא העידו שקר". ואפשר דלרווחא דמילתא נקט כן לבאר מדוע איכא חשש נוגע בדיני נפשות, כיון שמתירא שיזימו אותו לפי האמת, אבל בדיני ממונות, אף שיודע שעדותו הוא שקר הרי יש לו לחשוש שמא יזימו אותו בשקר, ועל כרחק אינו נוגע בדבריו, ודו"ק).

ונראה בטעם הנך שיטות דסבירא להו חשש הזמה גם בדיני ממונות, דהנה קיי"ל גבי עדים זוממין דכאשר זמם ולא כאשר עשה, ושיטת הריטב"א (מכות ב: ד"ה תלע) דגם בדיני ממונות שייך הך דכאשר זמם ולא כאשר עשה, ולפי זה לא משכחת לה בעדי פרעון שיקויים בהם הזמה, דהרי חיוב הזמה הוא רק אחר גמר דין, וכמבואר במתני' (מכות ה:) אין העדים ניזומין עד שיגמר הדין, והנה לענין פרעון הרי מיד בגמר הדין שאינו חייב לפרוע לו הוי כבר - כאשר עשה. ובכה"ג אינן מתיראין מהזמה. ורק באופן שהעדות הוא לחייבו ממון, שהעידו שעדיין לא פרע, אז שייך חשש נגיעה דמתיראים שמא יזימו אותם אחרי הגמר דין לפני הפרעון, דהוי כאשר זמם ולא כאשר עשה. ואתי שפיר דבהאי גוונא שמעידין לחייב ממון הוי נוגעין בדבר, ואין לומר דממנ"פ הרי עליהם להתירא דאם יעידו שכבר פרע, שמא יזים אותם הבעל דין האחר, דהרי בכהאי גוונא הוי כבר "כאשר עשה" ולא שייך הזמה, ודו"ק היטב.

-ב-

והנה בדברי הריטב"א דגם בעדות ממון אמרינן כאשר זמם ולא כאשר עשה, יש לעורר

עדותו, ומצד אמירת שקר אין לפסול לעדות ולדין, ומעתה אני אומר איך שייך לומר דאם העד נעשה דיין אם הוזם דלמפרע הוא נפסל קודם הדין וממילא ליכא דין, זה אינו, דהא כל זמן שלא נגמר הדין לא הוי פסולים, דהגמר דין והפסול באים כאחד, דאם אתה אומר שלא נגמר הדין ממילא לא הוי פסולים, והפסול הוא רק מכח זה שנגמר הדין, ואם כן כיון שנמר הדין היה בעת שהיו כשרים שפיר הוי עדות שאתה יכול להזימו. עכת"ד, ונשאר שם בצע"ג על דברי הקצוה"ח.

אמנם לדידי דבריו תמוהים מאד, מה שכתב דאם הוזמו העדים קודם גמר דין אינן נפסלים, דהרי מבואר להדיא בשו"ת הריב"ש (סי' רסו) הנ"ל בשם הרמב"ם דנפסלין העדים זוממין אף לפני גמר דין.

וביותר נפלאתי במ"ש להוכיח מקרוב שהוזם דאינו נפסל בעדותו, דהרי הרמב"ם כתב שם בהלכות עדות להדיא, וזה לשונו "אין עדים זוממין נהרגין ולא לוקין ולא משלמין עד שיהיו שניהם ראויין לעדות, ויזומו שניהם אחר שנגמר הדין, אבל אם הוזם אחד מהן בלבד, או שהוזמו שניהם קודם גמר דין, או אחר גמר דין ונמצא אחד מהן קרוב או פסול, אין נענשין, אף על פי שהוזמו ונפסלו לכל עדות שבתורה". הרי להדיא מבואר בדברי הרמב"ם דאף היכא שנמצא אחד מהם קרוב או פסול והוזם נפסלו לכל עדות שבתורה. ועל כרחך דהסברא בזה הוא דכיון שהעיד אף שאינו ראוי להעיד, מכל מקום כיון שהוא רצה לעשות מעשה בעדותו הרי הוא עד שקר, ולא הוי כסתם אמירת שקר שאינו נפסל על ידה לעדות.

וביותר י"ל, דהרי קיי"ל דנמצא אחד מהן קרוב או פסול עדותו בטלה, דעדות

הזמה עליהם, אלא כיון דבני הזמה נינהו בבית דין אחר, עדות שאתה יכול להזימה קרינא בהו, הכי נמי יהיה הדיין נעשה עד.

ובקצות החושן (סי' ס"קד) הביא דברי התוספות, ויישב סברת היש מפרשים, דמה שהקשו התוספות דיתקיים הזמה בבית דין אחר כמו בעדים קרובים לדיינים, נראה דבזה אפילו בבית דין אחר לא יתקיים הזמה, דהא קי"ל דאין העדים זוממין נהרגין עד שיוגמר הדין על פיהם, כמבואר במשנה פ"ק דמכות (ס"ג), וכן כתב הרמב"ם (בפרק כ' מהלכות עדות ס"א) אין העדים זוממין נהרגין ולא לוקין ולא משלמין עד שיזומו אחר שנגמר הדין אבל הוזמו קודם גמר דין אין נענשין, וכיון דקי"ל עד זומם למפרע הוא נפסל (פנהליון כו.) אם כן אם זוממן הרי נפסלין מאותה שעה, ואם כן נגמר הדין לפני פסולין, והו"ל כמי שלא נגמר הדין ואין נענשין. ואפילו למאן דאמר מכאן ולהבא הוא נפסל, הרי הוא כמו לאותו עדות דפסול לכולי עלמא, כדאיתא בפרק חזקת הבתים (בבא בתרא לא), ולכן הוי עדות שאי אתה יכול להזימה. וכתב שם בקצוה"ח דאחר זה מצא בקצור דברים הנ"ל במרדכי (פנהליון פרק זה בורר סי' תל"ו) בשם השר מקוצי.

וראיתי בשו"ת קול אריה (סי' ז' ד"ה והנה - סב') שהביא דברי הקצוה"ח, וכתב שלא זכה להבין דבריו הקדושים, וכתב דהנה זה וודאי ברור דאם הוזמו העדים קודם שנגמר הדין לא הוי פסולים, דמצד אמירת שקר אין לפסול שום אדם, רק מצד העדות, ואם כן כל זמן שלא נתקבל העדות בבית דין לא הוי רק דברי שקרים בעלמא ומשום זה אין לפסול העד, דהא לא עשה פעולה בעדותו, הגע עצמך הכי נימא דאם קרוב העיד והוזם דנעשה פסול, כיון שעל ידי עדותו ליכא פעולה, ולא נתקבל

-ג-

ובגוף דבר זה אם העדים נפסלים כשהוזמו קודם גמר דין, נראה לומר דזה יהא תלוי בעצם דין עדים זוממין, דאי אמרינן דמה שעד זומם נפסל ומאמינים לעדים האחרונים לפסול את הראשונים חידוש הוא, וכדאמר רבא בסנהדרין (מ), אם כן יש לומר דחידוש הוא ואין לך בו אלא חידוש, דהתורה גילתה דרק לאחר גמר דין האחרונים נאמנים, וכשהוזמו לפני גמר דין אי אפשר לפוסלם, דבזה אין לנו החידוש שהעדים האחרונים נאמנים טפי מהראשונים. וכמו שכתב באמת הנודע ביהודה שם סברא זו בשם שו"ת הרמ"א (סי' יג). אך אי נימא כמ"ש הטור (ח"מ סי' לח) דנאמנות עדים זוממין הוה כמו שאר עדות, וכמו שמעידים ששנים חיללו שבת ואין חידוש בדבר, ולכן נאמנים השנים האחרונים מפני שמעידין על גופן של העדים, וכבר האריכו האחרונים בדברי הטור, אם כן מסברא זו גם לפני גמר דין אפשר לפוסלן.

ובזה מבוארים דברי הקצוה"ח, שנקט עיקר דבריו לפי המ"ד דעד זומם למפרע הוא נפסל, ומבואר בסוגיית הגמרא בסנהדרין שם דרבא דסבירא ליה עד זומם מכאן ולהבא הוא נפסל, סבירא ליה דעד זומם חידוש הוא, דלהכי הוא נפסל רק מכאן ולהבא דאין לך בו אלא חידוש, אמנם עכ"פ למ"ד למפרע הוא נפסל אין זה בגדר חידוש, אם כן שפיר י"ל דנפסלין גם קודם גמר דין, וממילא בעד שנעשה דיין הוי עדות שאי אתה יכול להזימה דהוי כנגמר הדין לפני פסולים, ועכ"פ בדברי השר מקוצי י"ל דהוא רק למ"ד עד זומם למפרע הוא נפסל. ודו"ק.

שבטלה מקצתה בטלה כולה (מס' ס), חזינן מזה דהקרוב או הפסול הם בכלל העדות, ואם כן הוא הדין לענין זה הוי בכלל העדות הנפסלים להבא כיון שרצו להעיד עדות שקר, והבן.

אמנם הא אפשר להקשות על סברת השר מקוצי והקצות החושן דהא דאין עד נעשה דיין הוא משום דהוי עדות שאי אתה יכול להזימה, דעד זומם נפסל ושוב אין כאן עדות כלל. דממה נפשך, אי נימא דנפסלין עדים זוממין אף כשהוזמו קודם גמר דין, הרי שפיר הוי עדות שאתה יכול להזימה, דמתקיימת העדות על ידי זה שנפסלין לעדות, וכסברת התומים על פי התוספות במכות, ואם כן שפיר יכול העד להיות דיין, ואין כאן חסרון משום עדות שאי אתה יכול להזימה. ואי נימא דאין נפסלין עדים זוממין כשהוזמו קודם גמר דין, אם כן איך שייך לומר דאם העד נעשה דיין אם הוזה, דלמפרע הוא נפסל קודם הדין וממילא ליכא דין, דהרי אם אתה אומר שלא נגמר הדין ממילא לא הוי פסולים, וכקושיית הקול אריה. ואם כן ממנ"פ ליכא לומר הך סברא דכשהעד נעשה דיין הוי עדות שאי אתה יכול להזימה, דעל זה איכא למימר דממנ"פ הוי עדות שאתה יכול להזימה, או מצד עצם הפסול שנפסלו, או מצד שלא היו פסולים בשעת גמר הדין ושפיר מיחשבי ברי הזמה. ודו"ק היטב.

ועכצ"ל דהקצוה"ח נקט עיקר כהתירוץ השני בתוספות בריש מכות, דסבירא להו דבזה שהעדים לוקין לא חשיב דנתקיים בהם הזמה, וכמו שביאר הנודע ביהודה הנ"ל. ועל כן אף שבאמת נפסלין העדים, ועל כן חשיב עדות שאי אתה יכול להזימה, מכל מקום בעצם הפסול לא נחשב שנתקיימה ההזמה על ידי זה.

